

Jorovlea E.L., Blavt O., Kuznietsova O., Tambovskaja K.V., Cherusheva G.B. et al.

**DER STAND DER ENTWICKLUNG VON
WISSENSCHAFT UND TECHNIK IM XXI
JAHRHUNDERTS**

**ERZIEHUNGSWISSENSCHAFTEN UND PÄDAGOGIK; SPORTWISSENSCHAFTEN;
PSYCHOLOGIE UND SOZIOLOGIE; PHILOGIE, SPRACHWISSENSCHAFT UND
LITERATURWISSENSCHAFT; RECHTS- UND POLITIKWISSENSCHAFTEN**

***THE LEVEL OF DEVELOPMENT OF SCIENCE AND
TECHNOLOGY IN THE XXI CENTURY***

**EDUCATION AND PEDAGOGY; PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS; PSYCHOLOGY
AND SOCIOLOGY; PHILOLOGY, LINGUISTICS AND LITERARY STUDIES; LEGAL AND
POLITICAL SCIENCES**

*Monographic series «European Science»
Book 42. Part 6.*

*In internationalen wissenschaftlich-geometrischen Datenbanken enthalten
Included in International scientometric databases*

MONOGRAPHIE
MONOGRAPH

Authors:

Klymenko N. (1), Oleksenko S. (1), Savchenko S. (1), Blavt O. (2), Iurii G. (2),
Barjadze R. (3), Tambovska K.V. (4), Kopach S.O. (4), Blavt O. (5), Stadnyk V. (5),
Kuznietsova O. (6), Zyuz V.N. (7), Balukhtina V.V. (7), Abrakitov V. (8),
Cherusheva G.B. (9), Parkhomenko V.V. (9), Mitina L.S. (10), Jorovlea E.L. (11-16)

Reviewers:

Tetiana Liudovyk PhD (Pedagogic Sciences), associate professor Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies of Lviv, (2)
Balakirieva Viktoriia Anatoliivna, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Pedagogical Technologies of Primary Education, the State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky”, (4)
Chernenko Nataliya Mykolayivna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Educational Management and Public Administration, State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky”, (4)
Andres Andrey, PhD (science in physical education and sport), associate professor Lviv Polytechnic National University, (5)
Solopchuk D. M., Associate Professor of the Department of Physical Education at the Kamyanets-Podil National University named after Ivan Ogienko, Candidate of Pedagogical Sciences, (7)
Sabadash Yu. S., Doctor of Cultural Studies, Professor, Head of the Department of Italian Language, Literature and Culture of Mariupol State University, (7)
Krylova N.I. – Associate Professor, Head Department of Philosophical Sciences and History of Ukraine, Candidate of Historical Sciences, (7)
Abrakitov Volodymyr, PhD, Associate professor, O.M.Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, (8)
Gavryliuk Tetiana, Doctor of Philosophy, Professor, Head of the Department of Philosophy, Law, and Social and Humanitarian Disciplines, NASAA, (9)

Der Stand der Entwicklung von Wissenschaft und Technik im XXI Jahrhunderts: Erziehungswissenschaften und Pädagogik; Sportwissenschaften; Psychologie und Soziologie; Philologie, Sprachwissenschaft und Literaturwissenschaft; Rechts- und Politikwissenschaften. Monografische Reihe «Europäische Wissenschaft». Buch 42. Teil 6. 2025.

The level of development of science and technology in the XXI century: Education and Pedagogy; Physical Education and Sports; Psychology and Sociology; Philology, Linguistics and Literary Studies; Legal and Political Sciences. Monographic series «European Science». Book 42. Part 6. 2025.

ISBN 978-3-98924-116-9

DOI: 10.30890/2709-2313.2025-42-06

Published by:

ScientificWorld-NetAkhatAV

Lußstr. 13

76227 Karlsruhe, Germany

e-mail: editor@promonograph.org

site: <https://desymp.promonograph.org>

Copyright © Authors, 2025

Copyright © Drawing up & Design. ScientificWorld-NetAkhatAV, 2025

ÜBER DIE AUTOREN / ABOUT THE AUTHORS

1. *Klymenko Ninel*, Candidate of Historical Sciences, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Institute of In-Service Training, ORCID 0000-0002-4057-3626 - *Chapter 1 (co-authored)*
2. *Oleksenko Svitlana*, Senior Lecturer, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Institute of In-Service Training, ORCID 0000-0001-7527-1778 - *Chapter 1 (co-authored)*
3. *Savchenko Svitlana*, Candidate of Historical Sciences, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Institute of In-Service Training, ORCID 0000-0002-7123-9014 - *Chapter 1 (co-authored)*
4. *Blavt Oksana*, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Lviv Polytechnic National University, ORCID 0000-0001-5526-9339 - *Chapter 2 (co-authored)*
5. *Iurii Gutsul*, Lviv Polytechnic National University, ORCID 0009-0003-3146-481X - *Chapter 2 (co-authored)*
6. *Barjadze Ruslana*, Senior Lecturer, Cherkasy Medical Academy, ORCID 0000-0001-5041-3186 - *Chapter 3*
7. *Tambovska Kristina Victorivna*, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D.Ushinsky, ORCID 0009-0007-3213-0482 - *Chapter 4 (co-authored)*
8. *Kopach Serhii Oleksandrowych*, Odessa Lyceum No. 9 of the Odessa City Council, - *Chapter 4 (co-authored)*
9. *Blavt Oksana*, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Lviv Polytechnic National University, ORCID 0000-0001-5526-9339 - *Chapter 5 (co-authored)*
10. *Stadnyk Volodymyr*, Candidate of Sciences in Physical Education and Sports, Associate Professor, Lviv Polytechnic National University, ORCID 0000-0002-2864-4794 - *Chapter 5 (co-authored)*
11. *Kuznietsova Olena*, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, National University of Water and Environmental Engineering, ORCID 0000-0003-0536-421X - *Chapter 6*
12. *Zyuz Vladimir Nikolaevich*, Candidate of Sciences in Physical Education and Sports, Associate Professor, Priazovsky State Technical University, ORCID 0000-0002-3399-5476 - *Chapter 7 (co-authored)*
13. *Balukhtina Valentina Vasilievna*, Senior Lecturer, Priazovsky State Technical University, ORCID 0000-0002-1217-4281 - *Chapter 7 (co-authored)*
14. *Abrakitov Volodymyr*, Associate Professor, O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, ORCID 0000-0003-0583-5122 - *Chapter 8*

Inhalt / Content

CHAPTER 1

CIVIC COMPETENCE OF A TEACHER OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL: SELF-ASSESSMENT OF ITS FORMATION AND WAYS OF ITS FURTHER DEVELOPMENT

Introduction.....	9
1.1. Analysis of modern research on the formation of civic competence of teachers	11
1.2. Formation of civic competence of teachers: research results.....	12
Conclusions.....	17

CHAPTER 2

INNOVATIVE PRACTICES FOR IMPLEMENTING INCLUSION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTION

Introduction.....	19
2.1. Current positions in the field of inclusion in physical education	20
2.2. Inclusion in a modern dimension	21
2.3. Formation of an inclusive educational environment by means of physical education.....	24
Conclusions.....	27

CHAPTER 3

THEORETICAL FOUNDATIONS OF SELF-EDUCATIONAL ACTIVITY OF FUTURE SPECIALISTS IN MEDICAL AND PHARMACEUTICAL FIELDS

Introduction.....	29
3.1. Self-Education as a Response to Contemporary Challenges	31
3.2. Self-Education in the Global Educational Space.....	33
3.3. Multidimensional Nature of the Concept of "Self-Education"	34
3.4. Main Approaches to Self-Education Research in International Scientific Literature.....	36
3.5. Disciplinary Perspectives on Self-Education Research	39
3.6. Key Concepts of Self-Education.....	41
3.7. Contemporary Trends in Studying the Self-Education Phenomenon.....	45
Conclusions.....	48

KAPITEL 1 / CHAPTER 1¹**CIVIC COMPETENCE OF A TEACHER OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL: SELF-ASSESSMENT OF ITS FORMATION AND WAYS OF ITS FURTHER DEVELOPMENT****DOI: 10.30890/2709-2313.2025-42-06-004****Вступ**

Сучасні виклики, перед якими стоїть українське суспільство стали потужним чинником змін у свідомості громадянської спільноти: переосмислення та відхід від цінностей радянського тоталітарного минулого; формування української національної та громадянської ідентичності; модернізація національної освітньої системи на всіх рівнях. Нові вимоги до освіти вимагають нових сформованих компетентностей від здобувачів освіти. Оскільки в освітньому процесі ключовим суб'єктом є вчитель, то й акцентувати увагу варто на сформованості та розвитку його професійних компетентностях.

Також необхідно переосмислити та усвідомити, що сучасний педагог має бути носієм ідей та цінностей українського громадянського суспільства не лише під час освітнього процесу, коли виконує свої професійні функції, але й у повсякденні. Відтак розвиток і сформованість громадянської компетентності вчителя є стратегічним завданням сьогодення.

Джерельна база щодо розвитку та вдосконалення громадянської компетентності педагогів представлена в нормативно-правових актах і широко висвітлена в багатьох наукових дослідженнях. Зокрема, в «Концепції розвитку громадянської освіти в Україні» [4] визначено мету та завдання громадянської освіти, сформульовано суть та акцентовано увагу на її важливості. Також зазначається, що громадянська освіта – це освіта «на основі національних та загальнолюдських цінностей, спрямована на формування та розвиток громадянських компетентностей, які надають особі можливість реалізовувати і захищати права та свободи людини і громадянина, відповідально ставитися до

¹*Authors: Klymenko Ninel, Oleksenko Svitlana, Savchenko Svitlana*

Number of characters: 20368

Author's sheets: 0,51

прав та громадянських обов'язків, дотримуватися їх, відігравати активну роль у суспільному житті» [4].

Також варто зазначити, що підходи до професійного розвитку вчителів України визначені низкою нормативно-правових документів, ухвалених у межах реалізації реформи «Нова українська школа». Основу цієї нормативної бази становлять Закон України «Про освіту» [2], Закон України «Про повну загальну середню освіту» [3], а також постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 року № 800 «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників» [11]. Стратегічне бачення змін було закріплене в розпорядженні Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 року № 988-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» [14]. У цьому контексті також важливою є Концепція розвитку педагогічної освіти [6], схвалена Колегією МОН та оприлюднена наказом Міністерства освіти і науки України від 16 липня 2018 року № 776, яка визначає напрями модернізації системи підготовки педагогічних кадрів як складника їхнього професійного зростання. У чинному Професійному стандарті «Вчитель закладу загальної середньої освіти» [7] від 2024 року акцентується увага на процесах навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти, які є наскрізними. Їх цілісність забезпечується наявністю у вчителя відповідних цінностей і компетентностей, серед іншого громадянських: «формування в здобувачів освіти, громадянської активності та стійкості, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, державної мови; формування української національної та громадянської ідентичності, готовності до захисту незалежності й територіальної цілісності України, конституційних засад державного ладу, національних інтересів і суспільно-державних (національних) цінностей України; формування готовності здобувачів освіти виявляти свою громадянську позицію, що передбачає вміння аналізувати суспільне життя й ідентифікувати себе з українською нацією, суспільством, обстоювати права й свободи українського народу, готовності бути

залученими до діяльності у сфері безпеки та оборони України» [7].

1.1 Аналіз сучасних досліджень щодо сформованості громадянської компетентності педагогів.

Суть громадянської компетентності, теоретико-методологічні засади та підходи до її формування у здобувачів освіти показано у працях Жадан І. [1], О. Пометун [10], Т. Ладиченко, Т. Смагіної, Т. Ремех [13] тощо. Так, у монографії І. Жадан надано алгоритм проєктування середовища, сприятливого для розвитку громадянських компетентностей, що є важливим чинником для формування відповідних якостей педагога [1]. У роботі Т. Кравчинської виокремлено складники громадянської компетентності; визначено основні вимоги, комплекс завдань і складники формування громадянської компетентності педагога Нової української школи [5]. Громадянську компетентність педагога в системі післядипломної педагогічної освіти досліджувала Т. Ратушняк, яка висвітлила досвід роботи щодо формування громадянської компетентності педагога в системі післядипломної педагогічної освіти Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти [12]. У дослідженні В. Швидун, Л. Швидун, визначені шляхи розвитку та вдосконалення громадянської компетентності вчителя початкових класів [17].

У роботі С. Савченко, С. Олексенко показано можливості системи післядипломної освіти для розвитку й удосконалення громадянської культури і відповідно громадянської компетентності вчителя з метою набуття готовності формувати громадянську компетентність в учнівської молоді. Звернено увагу на необхідності оновлення змістовної моделі курсів підвищення кваліфікації [15].

С. Толочко здійснено аналіз особливостей громадянської ідентичності особистості через усвідомлення актуальності її формування та виявлення в сучасній Україні. Схарактеризовано понятійний апарат дослідження та визначено важливу роль навчального предмета «Громадянська освіта» у формуванні громадянської компетентності [16].

У статті Н. Пашиної розкривається важливість створення системи громадянської освіти для демократичного транзиту посттоталітарних країн і формування громадянської ідентичності в таких країнах. Розглядаються запропоновані концепції розвитку громадянської освіти в Україні [9].

З огляду на дослідження щодо формування громадянської компетентності у педагогів, слід звернути увагу на достатню розробленість цієї теми. Це стосується як нормативно-правової джерельної бази, так і науково-теоретичної та методичної. Аналіз наукових праць показує, що, в основному, увагу науковців привертають питання формування, розвитку і становлення громадянської компетентності педагогів різними засобами діяльності в мінливих умовах життя суспільного розвитку. Втім, дослідження щодо рівня сформованості громадянської компетентності педагогів НУШ різних категорій відсутнє.

Метою статті є висвітлення дослідження сформованості громадянської компетентності педагога НУШ методом самооціночного вхідного анкетування, накреслення шляхів їх формування, розвитку та удосконалення.

1.2 Сформованість громадянської компетентності педагогів: результати дослідження.

Для визначення рівня сформованості громадянської компетентності педагогів нами було проведено дослідження у формі анкетування. Запропонований опитувальник «Анкета самооцінки сформованості громадянської компетентності педагогів Нової української школи» сформовано авторами дослідження відповідно до Професійного стандарту вчителя [7]. Анкета містила такі запитання:

1. Оцініть за шкалою від 1 до 5 рівень сформованості у Вас перерахованих компетентностей:

1.1. формування громадянської активності та стійкості, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, державної мови;

1.2. формування української національної та громадянської ідентичності, готовності до захисту незалежності й територіальної цілісності України, конституційних засад державного ладу, національних інтересів і суспільно-державних (національних) цінностей України;

1.3. формування готовності виявляти свою громадянську позицію, що передбачає вміння аналізувати суспільне життя й ідентифікувати себе з українською нацією, суспільством, обстоювати права й свободи українського народу, готовності бути залученими до діяльності у сфері безпеки та оборони України.

Кожна із зазначених компетентностей оцінюється окремо: 5 – сформована на високому рівні; 4 – добре, але потребує вдосконалення; 3 – нестійка, змінюється залежно від умов; 2 – незадовільний рівень сформованості; 1 – початковий рівень формування.

2. *Що стимулює Вас до розвитку зазначених у 1 запитанні компетентностей?* Потрібно обрати один із варіантів запропонованих відповідей: керівництво; приклад колег; власна мотивація та потреби; власний варіант відповіді.

3. *Які фактори перешкоджають такому розвитку?* Потрібно обрати один із варіантів запропонованих відповідей: керівництво; перевантаженість на роботі; брак часу; недостатня внутрішня мотивація або відсутність потреби; власний варіант відповіді.

Дослідження проводилось в травні 2025 року серед педагогів закладів освіти м. Києва, які підвищували кваліфікацію в Інституті післядипломної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

Отримані результати показали, що більшість респондентів мають достатньо високий рівень сформованості громадянської компетентності. Узагальнені показники висвітлені в гістограмі (рис.1).

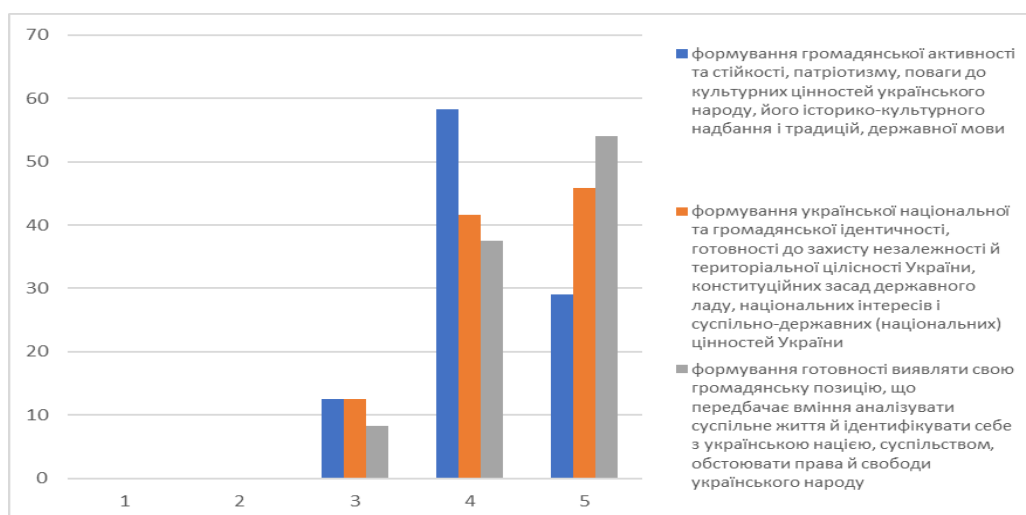

Рисунок 1 - Рівень сформованості громадянських компетентностей визначених Професійним стандартом вчителя.

Джерело: сформовано авторами.

Розглянемо детальніше результати по кожній компетентності окремо. Зокрема, таку компетентність як «формування громадянської активності та стійкості, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, державної мови» 58% педагогів оцінюють на рівні 5 балів, а 29% на рівні 4-х балів (рис. 2).

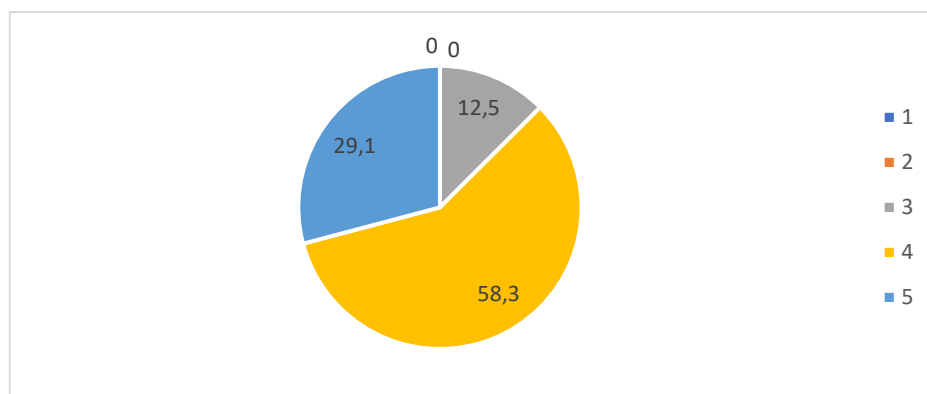

Рисунок 2 - Самооцінка сформованості компетентності: «формування громадянської активності та стійкості, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, державної мови».

Джерело: сформовано авторами.

Отже, такі результати дослідження свідчать, що більшість педагогів – 87,4% оцінюють свою громадянську активність і стійкість на достатньому та високому рівні, проте 12,6% респондентів оцінили таку свою сформованість як нестійку. Такий показник спонукає до подальшого розвитку зазначеної компетентності.

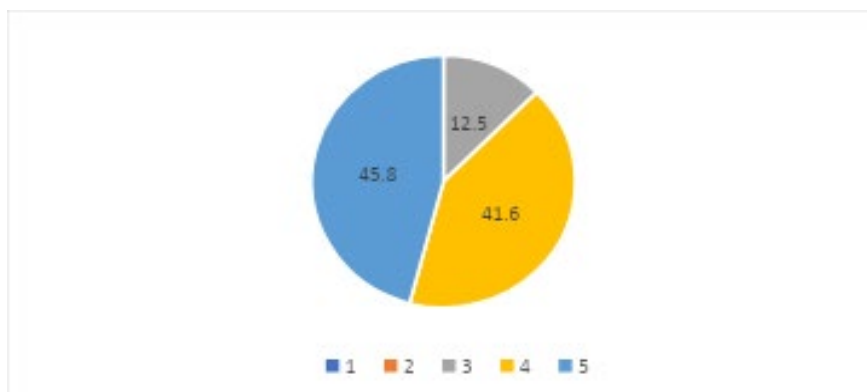

Рисунок 3 - Самооцінка сформованості компетентності: «формування української національної та громадянської ідентичності, готовності до захисту незалежності й територіальної цілісності України, конституційних засад державного ладу, національних інтересів і суспільно-державних (національних) цінностей України».

Джерело: сформовано авторами.

Такі результати самооцінки педагогів ілюструють, що значна частина 87,4 % педагогів має високий рівень сформованості української національної та громадянської ідентичності. Однак 12,6% респондентів має нестійку сформованість, що співпадає з результатами попередньої інфограми. Це доводить про те, що педагоги, які мають нестійку сформовану українську та громадянську ідентичність так само мають і нестійку громадянську активність.

Більшість педагогів оцінили себе на 4 і 5 балів, відповідно до зазначеної шкали оцінювання. І лише 8,3 % респондентів оцінили себе на 3 бали відповідно. Такі референтні значення демонструють, що незначний відсоток освітян не готові виявляти свою активну громадянську позицію.

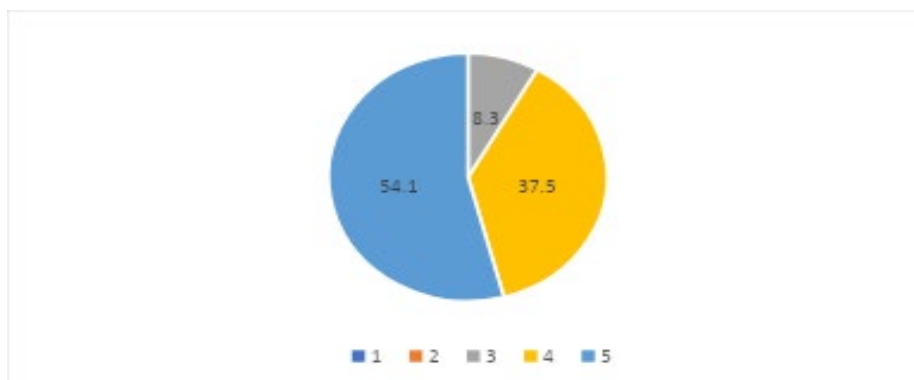

Рисунок 4 - Самооцінка сформованості компетентності: «формування готовності виявляти свою громадянську позицію, що передбачає вміння аналізувати суспільне життя й ідентифікувати себе з українською нацією, суспільством, обстоювати права й свободи українського народу, готовності бути залученими до діяльності у сфері безпеки та оборони України».

Джерело: сформовано авторами.

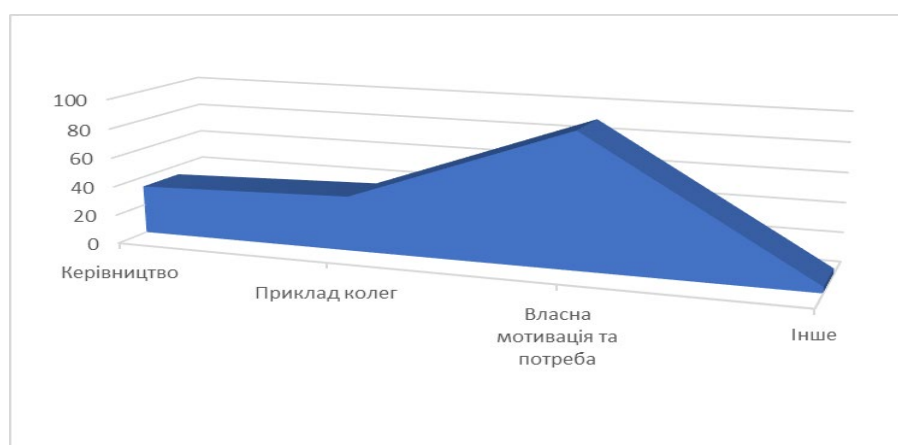

Рисунок 5 - Стимули розвитку громадянських компетентностей педагогів.

Джерело: сформовано авторами.

Відповіді педагогів на запитання, які були спрямовані на виявлення сприятливих і негативних факторів розвитку цих компетентностей показали, що основним рушієм розвитку своєї громадянської та національної компетентності вчителі вбачають власну мотивацію та потребу 91,6%, для 37,5% педагогів стимулом є приклад колег, а 33,3% – вплив або приклад керівництва закладу освіти (рис.5). Також, частина респондентів зазначила, що обставини, в яких перебуває Україна, а саме – війна, є значним фактором, що впливає на розвиток

таких компетентностей.

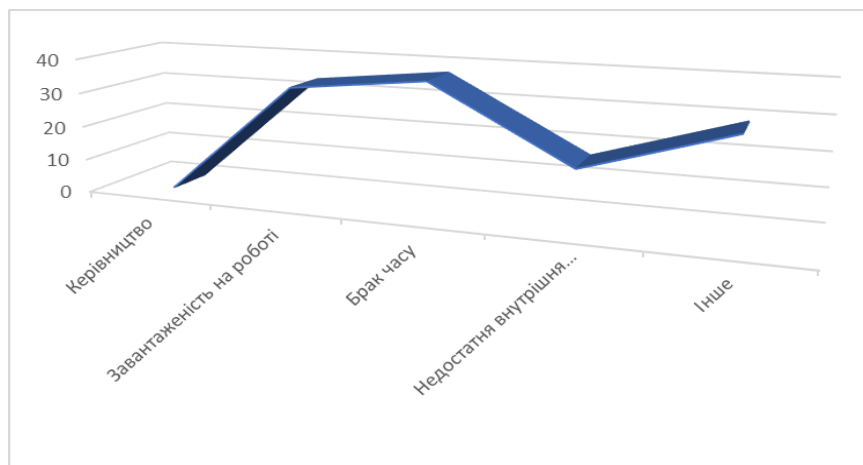

Рисунок 6 - Чинники, що перешкоджають розвитку громадянських компетентностей педагогів.

Джерело: сформовано авторами.

Серед факторів, що негативно впливають на розвиток їх громадянської компетентності вчителі відзначили брак часу (37%), завантаженість на роботі (33%), які є близькими за змістом чинниками. Частина педагогів (16,6%) вказали на недостатню внутрішню мотивацію та відсутність потреби. Жоден опитаний педагог не вказав як перешкоджаючий чинник – керівництво. Значний відсоток (29%) педагогів зазначили, що не мають перешкод для розвитку громадянських компетентностей (рис.6). Деякі педагоги зазначали, що їм заважає «несвідоме оточення».

Висновки

Загальний рівень сформованості громадянських компетентностей педагогів є достатньо високим. Найбільш високо вчителі оцінили свою здатність до формування громадянської активності, патріотизму та поваги до культурних цінностей українського народу. Це свідчить про глибоке усвідомлення важливості цих якостей у професійній діяльності в умовах сьогодення.

Високий рівень ідентифікації з українською нацією та готовністю до захисту національних інтересів вказує на сформовану національну свідомість

педагогів. Високу самооцінку отримала компетентність, пов'язана з активною громадянською позицією, що свідчить про високий рівень відповідальності й усвідомленого громадянства серед освітян.

Ключовим стимулом розвитку громадянських компетентностей за нашим дослідженням є внутрішня мотивація педагогів, як основний рушій їхнього розвитку. Це свідчить про зрілість особистої позиції педагогів і про те, що потреба у самореалізації як громадян відчувається ними як нагальна.

Основними перешкодами розвитку громадянської компетентності педагоги визначили зовнішні обставини – брак часу та перевантаженість на роботі, високі навантаження та потреба в підтримці з боку освітнього середовища.

Вплив адміністрації або керівництва не є основним ані в мотивації, ані в перешкодах. Це може свідчити про автономність педагогів у питаннях формування громадянських якостей, це також вказує на потенціал для посилення ролі управлінського складу в підтримці таких ініціатив.

Актуальні події, зокрема війна в Україні, також є потужним стимулом для усвідомлення громадянської місії педагога. Це відображено у відкритих відповідях респондентів і підтверджує, що вчитель – не лише освітянин, а й активний громадянин.

Подальшим активним поступом до розвитку громадянської компетентності, на думку авторів, є:

участь педагогів у освітніх програмах підвищення кваліфікації, тренінгах, майстер-класах, що сприятимуть усвідомленню та дотриманню освітянами демократичних цінностей, глибокому знанню історії та культури своєї країни, формуванню національної та громадянської ідентичності;

активне залучення до волонтерської та проєктної діяльності, які допомагають ефективній комунікації та співпраці в колективі та серед усіх учасників освітнього процесу;

активна співпраця з громадськими організаціями та молодіжними спільнотами, участь у житті громади, що сприяють розвитку патріотизму, відповідальності за власні слова та дії.

Verweise / References

Chapter 1.

1. Жадан І. В. Громадянська компетентність: соціальні очікування і реалії: монографія / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький, 2022. 110 с.
2. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Електр. дані. – Режим доступу: <https://surl.li/nyfsfh> (дата звернення 05.09.2025).
3. Закон України «Про повну загальну середню освіту» [Електронний ресурс]. – Електр. дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення 05.09.2025).
4. Концепція громадянської освіти в Україні. URL: <https://surl.li/acjprqh> (дата звернення 05.09.2025).
5. Кравчинська Т. С. Формування громадянської компетентності педагога Нової української школи. Вісник післядипломної освіти. Серія: Педагогічні науки. 2019. Вип. 8(37). С. 74–88.
6. Наказ Міністерства освіти і науки України від 16 липня 2018 р. № 776 «Про затвердження Концепції розвитку педагогічної освіти». [Електронний ресурс]. – Електр. дані. – Режим доступу: <https://surl.li/yxsntt> (дата звернення 05.09.2025).
7. Наказ Міністерства освіти і науки України від 29 серпня 2024 року № 1225 «Про затвердження професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти». [Електронний ресурс]. – Електр. дані. – Режим доступу: <https://surl.li/wubqge> (дата звернення 05.09.2025).
8. Олексенко С.В., Савченко С.В. Особливості реалізації змісту громадянської компетентності педагогів відповідно до "Професійного стандарту вчителя". Entwicklung des wissenschaftlichen Denkens: Pädagogik und Pädagogik, Psychologie und Soziologie, Philosophie, Philologie. Monograph. ScientificWorld-NetAkhatAV, Karlsruhe, Germany.- 2024. С.104-111.
9. Пашина Н. П. Громадянська освіта в Україні як засіб формування

- громадянської ідентичності / Н. П. Пашина, О. В. Мендрін // Вісник Маріупол. держ. ун-ту. Серія: Історія. Політологія. / Маріупол. держ. ун-т. – Маріуполь : [б. в.], 2021.– Вип. 31/32. – С. 186–195. – Бібліогр.: 16 назв. – Режим доступу : <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/57692/1/20.pdf> (дата звернення 05.09.2025).
10. Пометун О. Навчання історії й громадянської освіти як чинник формування національної й громадянської ідентичності учнів в умовах війни та повоєнного розвитку України / Олена Пометун // Укр. пед. журн.– 2023.– № 2. С. 62–72.– Бібліогр.: 19 назв. – Режим доступу: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/661> (дата звернення 05.09.2025).
11. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 року № 800 «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників». [Електронний ресурс]. – Електр. дані. – Режим доступу: <https://surli.cc/wbljcy> (дата звернення 05.09.2025).
12. Ратушняк Н. Громадянська компетентність педагога в системі післядипломної педагогічної освіти. Педагогічні науки та освіта: зб. наук. праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. Вип. XL–XLI. 2022 р. С. 85–90.
13. Ремех Т.О., Пометун О.І. Методика навчання учнів ліцею громадянської освіти: методичний посібник [Електронне видання]. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2021. – 222 с. <https://surl.lu/isrrfs> (дата звернення 05.09.2025).
14. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 року №988-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року». [Електронний ресурс]. – Електр. дані. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249613934> (дата звернення 05.09.2025).
15. Савченко С. В., Олексенко С. В. Громадянська компетентність як важлива складова фахового зростання сучасного вчителя. SWorldJournal. Part 3(21-03). С.65-72.

16. Толочко С. Громадянська компетентність особистості: актуальність формування та виявлення в сучасній Україні / Толочко Світлана // *Advanced Linguistics*. – 2023. – № 11. – С. 181–191. – Бібліогр.: 14 назв. – Режим доступу: <https://ela.kpi.ua/items/a2037f2c-6f2d-4c94-bcc31d9695134b3c> (дата звернення 05.09.2025).
17. Швидун В., Швидун Л. Розвиток громадянської компетентності вчителів початкових класів на тлі масштабної військової агресії // *Загальна педагогіка та історія педагогіки*. 2024. Вип. №6. С.20–24.

Chapter 2.

1. Blavt, O. (2023). Inclusive physical education of students with disabilities: accents in the modern dimension. *Mountain School of Ukrainian Carpaty*, vol. 29, pp. 80–84. DOI: [10.15330/msuc.2023.29.80-84](https://doi.org/10.15330/msuc.2023.29.80-84)
2. Celestino, T., Ribeiro, E., Morgado, E. G., Leonido, L., & Pereira, A. (2024). Representations of physical teachers' teachers of their training to promote inclusion of students with disabilities. *Education Sciences*, vol. 14(1), pp. 49. DOI: [10.3390/educsci14010049](https://doi.org/10.3390/educsci14010049)
3. Giuriato, M., (2023). Enhancing inclusive physical education for students with special needs. *Italian Journal of HealthEducation, Sports and Inclusive Didactics*, vol. 7(4). DOI: [10.32043/gsd.v7i4.1012](https://doi.org/10.32043/gsd.v7i4.1012)
4. Kuntjoro, B.F.T., Soegiyanto, S., Setijono, H., & Suhiharto, S. (2022). Inclusion of students with disability in physical education: analysis of trends and best practices. *AJPESH*, vol. 2(2), pp.88-94.
5. Lieberman, L. J., Houston-Wilson, C., & Grenier, M. (2024). Strategies for inclusion: Physical education for everyone. *Human Kinetics*.
6. Page, A., Anderson, J., & Charteris, J. (2021). Including students with disabilities in innovative learning environments: a model for inclusive practices. *International Journal of Inclusive Education*. 3. DOI: [10.1080/13603116.2021.1916105](https://doi.org/10.1080/13603116.2021.1916105)
7. Rapp, A. C., & Corral-Granados, A. (2021). Understanding inclusive education – a theoretical contribution from system theory and the constructionist perspective.